

2. Cadrul istoric

Zona de care ne ocupăm a fost locuită din cele mai vechi timpuri, cercetările arheologice descoperind pe teritoriul localităților Lunca, Târgul Neamț, Vânători-Neamț vestigii din perioadele neolitic, eneolitic și epoca bronzului¹. În stațiunea arheologică *Poiana Slatinei*, au fost descoperite vetre de foc, cenușă, vase sparte, dar și locuințe, dovezi ale existenței, în perioadele amintite mai sus, precum și în La Tène-ul geto-dacic², a unor comunități care se ocupau cu extragerea sării prin fierbere din izvorul cu apă sărată, existent și astăzi în acest loc. Descoperiri ale unor elemente caracteristice secolelor II-VIII au avut loc la sud de satul Preutești³, pe Islaz (de pe teritoriul Târgului-Neamț), în Braniște și Gura Secului (satul Vânătorii-Neamț)⁴, în cătunul Ungureni (satul Vânători-Neamț)⁵. Dovezi ale locuirii acestor teritorii în evul mediu au fost descoperite de asemenea pe Dealul Humulești (așezare care ar fi aparținut carpilor) și pe Dealul Movilelor (fragmente datând din evul mediu)⁶.

Depresiunea Neamțului, prin așezarea sa geografică, în apropierea graniței est-carpatică, a fost intens populată atât de elemente autohtone, cât și de populație de origine săsească și maghiară, factor care a contribuit la dezvoltarea în această arie a unei căi de comunicație⁷ care făcea legătura între Transilvania și un important târg – Neamțul –, lângă care va fi construită și cetatea cu același nume. Constantin Burac consideră că în Depresiunea Neamțului a existat o unitate teritorială asemănătoare Câmpului lui Dragoș⁸. Deși atestat abia la sfârșitul secolului al XIV-lea, târgul din această zonă trebuie să se fi întemeiat mai devreme, date fiind condițiile naturale și economice⁹.

¹ DUMITROAIA, C., 41, 135, 138;

² *Ib.*, 141–146; cf. și MONAH, A., 20–21.

³ LUCA, T., 28.

⁴ *Ib.*, 29.

⁵ *Id.*, 29.

⁶ DIACONU, R., 105, 107.

⁷ Cf. RADU, .C., 234.

⁸ BURAC, Ț., 17–18.

⁹ Constantin C. GIURESCU, T., 72 consideră că principalele târguri au apărut în secolele VI-X, în perioada conviețuirii româno-slave. Și alți istorici, printre care H.H. Stahl, C. Cihodaru, Al. Andronic, Dinu C. Giurescu au afirmat că târgurile existau în momentul constituirii Moldovei și Țării Românești ca state feudale (ap. MATEI, G, 24).

Cel mai vechi toponim atestat din zona investigată este *Neamțul*. În *Lista orașelor rusești îndepărtate și apropiate*, alcătuită între 1387 și 1392¹⁰, alături de alte localități precum Roman, Piatra lui Crăciun, Suceava, Siret, Baia, este amintit și „Neamțul în munți”, despre care cei mai mulți istorici consideră că se referă la Târgul Neamț¹¹. Acesta este menționat și în privilegiul comercial de la 8 octombrie 1408 (на Немци), prin care se hotărăște că „cine va cumpăra vite cornute sau berbeci, în Bacău, sau în Roman, în târg, sau în Baea sau în Neamț sau în alte târguri ale noastre, nu va avea să dea vamă în alt loc, decât acolo unde a cumpărat”¹². Reiese din acest document că la acea dată Neamțul era un târg foarte important.

Fiind vorba de o zonă importantă din punct de vedere comercial (pe aici trecea un important drum care făcea legătura între Moldova și Transilvania¹³) și situată pe ultima, și cea mai estică ramificație a munților Stânișoarei – Culmea Pleșul, „Cetatea Neamț trebuia să reprezinte un avanpost important în lupta de apărare a Moldovei în partea de vest, spre trecătorile Carpaților Răsăriteni, de unde venea la acea dată primejdia cea mai mare asupra Moldovei, din partea regatului maghiar, care, după ocuparea Transilvaniei, își manifesta tendința expansionistă și la răsărit de Carpați”¹⁴.

În ceea ce privește originea Cetății Neamțului au fost emise multiple ipoteze¹⁵. Astfel, Miron Costin spunea că Cetatea Neamțului, ca și altele, precum Cetatea Sucevei, a Tîghinei, sau cea de la Roman, a fost clădită „fie de romani, fie de daci”¹⁶. Unii cercetători, printre care B. P. HASDEU, C.N., 140–144., C. MĂTASĂ, C.J.N., 150, XENOPOL, H. I., 171, au înaintat ipoteza conform căreia cetatea a fost construită de către cavalerii teutoni. BOERESCU, C.N., 6 considera că „această cetățuie a fost construită de cavalerii germani în formă de castel, cam la anul 1200”.

Prima atestare, clară, a Cetății Neamțului este cea din 2 februarie 1395, când „Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei, semna un act înaintea Cetății Neamțului (*ante castrum Nempch*)”¹⁷. Ca urmare a cercetărilor arheologice efectuate în secolul al XX-lea, care au relevat asemănări importante între cetățile de la Suceava și Șcheia, construite de Petru I Mușat, și Cetatea Neamțului în ceea ce privește planul, tehnica construcției – diferită de cea a cetăților din Transilvania, materialele folosite la ridicarea cetăților, obiectele descoperite în aceste locuri, N. Constantinescu afirmă că Cetatea Neamțului a fost construită tot „în epoca domniei lui Petru I Mușat”¹⁸, domnitor al Moldovei între anii 1375 și 1391. Aceași idee este

¹⁰ GIURESCU, T., p. 70. ANDRONIC, O.M., 210, consideră că „fragmentul cu orașele moldovenești din lista orașelor cuprinsă în cele mai vechi cronicile rusești a fost alcătuit între 1388 și 1391”.

¹¹ Cf. ANDRONIC, O., 211–212.

¹² COSTĂCHESCU, D.M. II, 635.

¹³ LUCA, T.N., 38, MINEA, T.C.N., 27.

¹⁴ LUCA, T.N., 77.

¹⁵ Pentru opiniile privind construcția cetății cf. și CONSTANTINESCU, D., 84.

¹⁶ COSTIN, O., 205.

¹⁷ CONSTANTINESCU, D., p. 81, unde se menționează că „actul e publicat fragmentar de Elemér Malysz, *Zsigmundkőri oklevélár (1387–1399) (Documente din timpul lui Sigismund)*, Budapesta, 1951, 415–416, nr. 3804”.

¹⁸ CONSTANTINESCU, D., 96.

susținută și de PAȘA, M., 16–17, POPA, C.N., 11, MINEA, T.C.N., 12, CONDURACHI, H., 74.

După cum se vede, târgul și cetatea sunt atestate pentru prima dată relativ în aceeași perioadă, la sfârșitul secolului al XIV-lea, însă nu există documente care să dovedească care din ele a purtat mai întâi numele *Neamțul*. Constantin C. Giurescu afirmă că „târgurile există din vremea conviețuirii româno-slave: numele însuși de târg e o dovadă. Ele sunt așezate în genere lângă o apă curgătoare, pe valea unui râu, și deserveșc satele de pe acea vale. De aceea, adeseori, ele își iau numele de la apa respectivă”¹⁹. Istoricul consideră că prezența sașilor în Târgul Neamțului ar putea data din prima jumătate a secolului al XIII-lea²⁰. C. Mătasă consideră ca târgul a fost „întemeiat de Sași, pe care-i și găsim aici până după 1600, și numit de Slavi «Neamțul»”²¹. Luând în considerare aceste afirmații și având în vedere că pe aici trecea drumul care făcea legătura între Ardeal și Moldova, deducem că este foarte mare probabilitatea ca târgul să fi fost întemeiat înainte de construirea cetății²², ca loc de întâlnire a comercianților din diverse zone.

Primele atestări ale așezărilor din zona investigată de noi sunt din documente prin care voievodul dăruia diverse sate mănăstirilor sau boierilor săi. În 1407, Alexandru voievod dădea „mănăstirii care este la Neamț” „două sate ale mănăstirii la gura Neamțului, unul de o parte a Neamțului, iar altul de altă parte”²³, sate care, la 1427, vor fi subiectul unui act de danie către aceeași mănăstire: „două sate la gura Neamțului, anume Cristianești și Temeșești”²⁴. La 11 martie 1446, Ștefan Voievod semnează documentul²⁵ prin care alte două sate din zona noastră de anchetă sunt dăruite mănăstirii de la Neamț, Dvorinești²⁶ și Băloșești²⁷. Și satul Grașii este menționat încă din secolul al XV-lea²⁸. Alte localități apar mai târziu: Preuteștii este atestat pentru prima dată la 1610²⁹, *Plotunul* la 1790³⁰, sub forma *Plotuna*. Humuleștii sunt menționați ca sat în secolul al XIX-lea, dar despre un grup de oameni „ce le zic humulești” se pomenește într-un act de la 1738³¹. Ca urmare a Reformei agrare din 1864, câteva zeci de persoane vor fi împrăștiate cu o parte din terenul actualei comune Timișești³², încât în 1879 aici se va constitui un nou sat

¹⁹ GIURESCU, T., 72.

²⁰ GIURESCU, T., 81.

²¹ MĂTASĂ, C.J.N., 144.

²² ANDRONIC, O., 212 consideră că „Cetatea Neamțului a fost înălțată în preajma târgului Neamț, existent anterior”.

²³ DRH, A, I, 29–30.

²⁴ DRH, A, I, 97–98.

²⁵ DRH, A, I 377.

²⁶ În hotarnica satelor Timișești și Cristești de la 1427 este menționată și **Лѣсокъ Аворѣновъ**, sintagmă tradusă de editori prin „Păduricea Curteanului”. Acest **Аворѣн** va fi fost întemeietorul viitorului sat Dvorinești, astăzi Zvorănești (DRH, A, I, 98).

²⁷ „Hotarul lui Băloș” este menționat în hotarnica din 1437 (DRH, A, I, 238).

²⁸ DRH, A, II (1455), 74.

²⁹ DIR, A, XVII-II (1610), 326.

³⁰ OTZELOWITZ.

³¹ UNGUREANU; I.C.D. (1743), 3.

³² DGN, 310.

– Plăieșul. Satul Stânca a fost înființat în 1904³³, iar Humuleștii-Noi și Leghinul în 1965, ca urmare a strămutării unor sate din zona lacului de acumulare Izvorul Muntelui (Bicaz).

Zona aflată în discuție a devenit, treptat, proprietate mănăstirească, rezultat al daniilor de la domnie sau din partea unor particulari. Excepție a făcut o parte din teritoriul de astăzi al comunei Timișești, care a rămas o perioadă în stăpânirea domniei, apoi a devenit proprietate boierească; toponimul *Domeniul Coroanei* consemnează faptul că o parte din terenul de aici a fost proprietate regală. La începutul secolului al XIX-lea în Preutești aveau pământuri și răzeși³⁴.

Dacă la 1857 din totalul proprietății funciare a județului Neamț domeniile agricole mănăstirești reprezentau 63%, cele boierești 33,99%, iar restul era proprietate răzășească³⁵, după cele două secularizări din 1859 și 1863 se observă o scădere importantă a proprietăților mănăstirești, încât la 1964 proprietatea mănăstirească era de doar 2,25%, pe primul loc situându-se Statul, cu circa 54%. Prin Reforma agrară de la 1864 un număr însemnat de țărani au fost împrumătăți, astfel încât suprafața agricolă din județul Neamț aparținând acestora reprezenta circa 15%³⁶ din totalul suprafeței funciare a acestui județ. Acest proces se va reflecta și în toponimie, prin prezența a numeroase nume de locuri formate de la nume de persoane, proprietate ale terenurilor respective.

Unele toponime precum *Neamțul*, *Sasca*, *Săscuța* sau *Țuțuieni*³⁷ amintesc de populația care, de-a lungul timpului, a emigrat de dincolo de lanțul carpatic și s-a stabilit în zonă. În Pipirig însă, deși o parte din strămoșii localnicilor sunt veniți din Transilvania³⁸, nu am găsit toponime care să sugereze acest lucru. În schimb, diferențele diagenetice atestă atașamentul generației mai în vârstă față de o tradiție lingvistică (aflată într-un continuum cu graiurile ardelenesti de nord-est) pe cale de extincție – ale cărei principale caracteristici sunt alterarea dentalelor *t*, *d* în poziție prepalatală (*t* + *e*, *i* se realizează ca *t'*, *k'*, *t'^{k'}*, *k'^t*, sau, și mai adesea, *ĉ*, eventual *t'^ĉ*, *ĉ'*; *d* + *e*, *i* trece la *d'*, *g'*, *d'^{g'}*, *g'^{d'}*, *ĝ*, *d'^ĝ*, *ĝ'*), respectiv palatalizarea bilabialelor *p*, *b* la *(p)ĉ*, *b(ĝ)*³⁹ –, în contrast cu adoptarea completă de către generația tânără a normelor fonetice de tip moldovenesc. Ambele tipuri de pronunție sunt ilustrate în dicționar (vezi *infra*).

³³ Cf. TTRM I₂, 1114/1.

³⁴ ȘURUBARU, P., 43.

³⁵ *Ib.*, 410.

³⁶ ȘURUBARU, P., 412.

³⁷ „Țuțuienii străbăteau trecătorile Carpaților, rămânând adesea în orașele Moldovei, întemeind chiar unele mahalale care, în majoritate, le purta[u] numele. La Târgu-Neamț, printre suburbiile de odinioară, [...] era și cea a Țuțuienilor, renumiți în comerțul cu sumane și covoare” RADU, C., 234.

³⁸ GHEORGHITĂ, C., 5 menționează că unii dintre pipirigeni sunt veniți din localitatea Prundul Bârgăului, iar TANCO, L., 41, 76 afirmă că strămoșii scriitorului Ion Creangă au plecat din Rodna și s-au stabilit în Pipirig.

³⁹ Cf. RUSU, T., 364–366.

Dacă până în secolul al XIX-lea venirea de peste munți a ardelenilor era cauzată de asuprirea acestora de către stăpânirea habsburgică și austro-ungară, pe când în Moldova beneficiau de unele avantaje fiscale, la mijlocul secolului al XX-lea, în zona cercetată de noi s-au stabilit locuitori din localitățile Hangu, Poiana Teiului, Galu, precum și din alte sate care au fost strămutate cu ocazia construirii barajului de la Bicaz; astfel au apărut localitățile Leghin și Humuleștii Noi⁴⁰. Unele toponime sugerează această migrație: *Strada Hangului* din Humuleștii-Noi, *Bicăzenii* din Plăieșul. Proprietățile mănăstirilor Neamțu și Secu fiind mari, se impunea, ca și în cazul altor mănăstiri, prezența țiganilor robi care să efectueze o parte din muncile agricole sau forestiere. Unii din acești foști robi au rămas în zonă, constituind mici comunități la marginile localităților Stânca, Târgul Neamț și Vânătorii-Neamț. Cătunele locuite de ei sunt numite de ceilalți săteni *La Lingurari* sau *La Țigani*.

Și alte toponime sunt în legătură cu istoria mai recentă a târgului. Astfel, numele unui cartier al orașului Târgul Neamț, *Bariera*, amintește de fosta barieră de la intrarea în târg, păzită, unde se plăteau taxele pentru mărfurile aduse spre vânzare.

⁴⁰ NALR, 223, 239.